

УДК 8.11.133.1(003.22+003.32)“08/20”

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2022.263123>

Л. В. Сидельникова

Київський національний лінгвістичний університет, Україна

e-mail: larysa.sydelnykova@knl.u.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7975-7935>

ГРАФІЧНИЙ ЕТИМОЛОГІЗМ У РОЗВИТКУ ФРАНЦУЗЬКОЇ ПИСЕМНОЇ ТРАДИЦІЇ

Abstract

The article presents an attempt to establish the features of etymological writings in the history of French graphics. The aim of the article is to outline the basic principles of writing on which modern French is based, to study graphic complexes that fix etymological words, usually from Latin in different epochs, to establish a graphic inventory of etymological letter signs, to reveal the evolution of graphic etymology. The article substantiates that the graphic system of the French language is multisystemic and represents a variability in the use of different principles of writing (phonogram, morphogram and ideovisual or logogram) and criteria for functioning of graphic units in order to convey information as accurately as possible. The appearance of etymological letters is due to bringing French closer to Latin, giving it the status of special prestige, as well as maintaining a connection with the origins. The analysis of the graphic inventory established that the graphic etymology is peculiar only to graphemes that transmit consonant sounds. Among such graphic complexes, doublings or “geminants” were found, which graphically reflect etymological words, as well as some one-letter complexes. The presented means of graphic fixation was very popular in the Middle French period of the development of the French language, which became entrenched and acquired its further development in subsequent epochs (Renaissance and Enlightenment). At the same time, such popularization of graphic etymology led to the use of false unjustified etymology in writing. The studied corpus of graphemes clearly demonstrated the general tendency to simplify the phonogram principle of writing and the growth of the etymological principle throughout the history of the formation of the graphic system of the French language.

Keywords: grapheme, graphic etymology, geminants, monograph, digraph, etymon, graphic system, French language.

Анотація

У статті встановлено особливості етимологічних написань в історії розвитку французької графіки. Метою цієї наукової статті було окреслити основні принципи письма, на яких базується сучасна французька мова, вивчити графічні комплекси, які фіксують слова-етимони, здебільшого з латинської мови в різні епохи, встановити графічний інвентар етимологічних літерних знаків, розкрити особливості еволюції графічного етимологізму. У роботі обґрунтовано, що графічна система французької мови мультисистемна та являє собою варіативність використання різних принципів письма (фонограмного, морфограмного та ідеовізуального, або логограмного) і критеріїв функціонування графічних одиниць з метою максимально точної передачі інформації. Поява етимологічних літер зумовлена намаганням наблизити французьку мову до латинської, надати їй статус особливого престижу, а також зберегти зв'язок із джерелами. Аналіз графічного інвентаря встановив, що графічний етимологізм притаманний винятково графемам, які передають приголосні звуки. Серед таких графічних комплексів були виявлені подвоєння, або “гемінанти”, які графічно відбивають слова-етимони, а також деякі однолітерні комплекси. Представлений засіб графічної фіксації був дуже популярний у середньовісній французькій мові, який закріпився й набув свого подальшого розвитку і в наступних епохах (Відродження та Просвітництва). Водночас така популяризація графічного етимологізму привела до застосування на письмі хибної невинуватої етимології. Досліджуваний корпус графем чітко продемонстрував загальну тенденцію до спрощення фонограмного принципу письма та зростання етимологічного принципу протягом історії становлення графічної системи французької мови.

Ключові слова: графема, графічний етимологізм, гемінанти, монограф, диграф, етимон, графічна система, французька мова.

Вступ. Проблематика визначення основних принципів письма у французькій графіці залишається пріоритетною в діяхронічних лінгвістичних розвідках. Вивчення шляхів становлення принципів формування писемної форми французької мови, що базується на фонетичних, етимологічних та історично-традиційних засадах написань, мають свою особливу багаторічну історію в сучасному романському мовознавстві й відображена в численних роботах таких провідних науковців: І. А. Бойко (2021), О. В. Кромбет (2014), Г. Г. Крючкова (2009), N. Catach (1980), Y. Cazal, G. Parussa (Cazal & Parussa 2003), R. Guiette (1999). Усі представлені розвідки доводять, що розв'язання питань виникнення й розвитку французької графіки становлять виняткову складність та неоднорідність сформульованих і представлених лінгвістичних теорій.

Актуальність нашого дослідження обумовлена загальною тенденцією графічної лінгвістики до визначення функціонального навантаження літерних знаків французького письма, зокрема, до обґрунтування етимологічного принципу в історії французького письма.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Французька традиція розвивалася від суто фонетичних написань до етимологічних та історико-традиційних. Останні дослідження виявили основні розбіжності графічного інвентаря в окремі історичні епохи (Кромбет, 2014), описали особливості графічних знаків у лексичній системі мови (Бойко, 2021), у змістовій будові тексту (Catach, 1980). Водночас у сучасній графічній лінгвістиці сформувався новий лінгвістичний підхід, який поєднав у собі принципи фонографії, морфографії та ідеографії й значно розширив дослідницький вектор досліджень у галузі письма. У застосуванні цього плюрисистемного підходу постало питання про переосмислення історико-етимологічного принципу письма, який передає самобутність французької мови.

Метою роботи є виявити особливості становлення шляхів розвитку графічного етимологізму в історії французької мови. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) висвітлити основні принципи письма з позиції графічної лінгвістики; 2) встановити конструктивний корпус літерних комплексів, що відображали етимологічні написання; 3) представити особливості еволюції графічного етимологізму в різні періоди розвитку французької мови.

Методи та методологія проведеного дослідження. У роботі використано діяхронічний підхід, що передбачив порівняльно-історичний, структурний та описовий методи. Для встановлення основних функцій ідеографічних написань застосовано функціональний та етимологічний підходи, а також елементи квантитативного методу. У представленому дослідженні ми застосували понятійний апарат графічної лінгвістики й орфографіки. Дотримуючись традицій, які започаткував професор Г. Г. Крючков (2009), тлумачимо графему як певний сегмент тексту, що застосовується в мові для фіксації звуків змісторозрізнавальних одиниць – фонем.

Виклад та обговорення основного матеріалу дослідження. Як було зазначено вище, графема розглядається як літерне вираження фонем. Таким чином, графема являє собою автономну, самостійну щодо усного мовлення, мінімальну одиницю письма, так само, як фонема є мінімальною одиницею усної форми мови (Крючков, 2009). Проте, графема може відповідати не тільки фонемі (сполученню фонем), а й нулю звука (наприклад, у складі буквосполучення) або нелітерному знаку (наприклад, надрядковому). Сукупність графем становить графіку конкретної мови.

Графем, які використовуються для позначення звуків, що утворюють слово або синтагму, називають фонограмами; інші графем, які враховують граматичні або лексичні ознаки, називаються граматичними або лексичними морфемами; графем,

які фіксують етимологічні й історичні аспекти і дозволяють, наприклад, встановити відмінність між омонімічними формами, називаються логограмами, або позначенням форми слова. Таким чином, будь-яка графема має своє виправдане місце в тій чи іншій підсистемі мови.

Принцип фонограмного письма (фонемо-графемний зв'язок) передбачає привілейовану відповідність між фонемою та графемою, що полегшує читання та письмо; ця відповідність іде від фонемі або одиниці звука до певної одиниці літерного знака. Отже, фонему /o/, яку зазвичай позначають графемою **o** у французькій мові, можна позначати диграфом **au** або триграфом **eau**. Наведені трансформації пов'язані з історією мови та письма.

Принцип морфограмного письма, якій полягає в тому, що якщо одні графеми фіксують певні фонемі, то інші – відповідають позначенню граматичних знаків (граматичних морфограм), які забезпечують згуртованість синтагми: це ознаки роду, числа, дієслівних зворотів (особа / час / спосіб), позначення суфіксів або префіксів. Лексичні морфограми позначають похідні знаки, вказуючи на зв'язки між основним словом і його похідними. Усі ці графеми становлять свого роду письмову граматику французької мови.

Наступний графічний принцип – це ідеовізуальне або логограмне письмо, де логограма відповідає позначенню форми слова. Основна функція цього принципу письма – графічне розрізнення омофонів і омонімічних слів для коректного розрізнення значення. Такий процес може бути забезпечений діакритичним знаком **à/a**, який відрізняє прийменник **à** від дієслова **avoir** (*il a*); етимологічним, логограмним знаком, що відрізняє **voix** (лат. *vox, vocis*) від **voie** (лат. *via*); **doigt** (лат. *digitu*) відрізняється від дієслова **devoir** (*il doit*) (лат. *debet*); історичними літерами, пов'язаними із звуковою еволюцією: наприклад, **haire** – іменник жіночого роду, що означає “груба шерсть” (від франс. *harja*), відрізняється від **hère** – іменника чоловічого роду, що означає “нещасний чоловік” (від нім. *herr*, “лорд”), **air** – іменник чоловічого роду, що означає “повітря” (від лат. *aer*), **aire** – іменник жіночого роду, що означає “поверхня” (від лат. *area*), тощо. Таким чином, графічна система французької мови є плюрисистемою та являє собою надзвичайну варіативність використання принципів та критеріїв функціонування графічних одиниць із метою максимально чіткої та точної передачі інформації та уникнення можливої двозначності.

Система письма французької мови має алфавітну основу. Цей факт зі свого боку передбачає, що письмо насамперед має узгоджуватися із фонографічним принципом, відповідністю між графемою та фонемою. Проте розбіжність між фонетичною і графічною системами мови, яка притаманна сучасній французькій мові, є результатом еволюції літерних знаків упродовж трьох основних етапів становлення французької мови: у середньофранцузький період (XIV – XV ст.), в епоху Відродження (XVI ст.) та в ранньофранцузький період (XVII – XVIII ст.). Проблема графо-вимовної невідповідності присвячено чимало робіт в історії романського і загального мовознавства. Зокрема, виокремлення причин розбіжностей між написанням та вимовою було встановлено ще Ф. де Сосюром, який наголошував на незмінності письма та безупинності розвитку вимови. Починаючи з XIV ст. писемний код французької мови стабілізується, тоді як мова продовжує свій інтенсивний розвиток. Графічні сполучення перестають фіксувати актуальне звучання і втрачають зв'язок зі всіма елементами фонетичної системи мови. Інші причини розриву письма з вимовою полягають у проблемах адаптації лексичних запозичень, коли графічній системі мови бракує окремих засобів для передачі нових графічних значень і вона пристосовує до цієї нової функції власні літерні знаки, тим самим значно ускладнюючи написання.

Неабияку роль також відіграє вплив хибної етимології, яка й мала місце саме в епоху Відродження: наприклад, було запроваджено літеру **d** до французького слова *poids* (вага), вважаючи, що слово походить від лат. *pondus* (вага), тоді як насправді воно походить від лат. *pensum* (зваження) (Сосюр, 2019). Розглянемо докладніше процес становлення графо-вимовних невідповідностей французької мови та охарактеризуємо основні принципи графічного етимологізму французького письма.

Старофранцузьку графічну систему (IX – XIII ст.) можна охарактеризувати як “фоноцентричну”, оскільки кожна графема в письмовому коді мала чіткий звуковий відповідник у розмовному коді, отже, письмо функціонувало як код-замінник усної мови. У цей період переважна кількість графем (98 %) були фонограмами, окрім літери **h**, яка в певних випадках слугувала діакритичним знаком і не мала власного фонетичного відтворення.

Проте із середини XIV ст. французька графічна система зазнає справжнього перелому, який характеризується появою так званих невимовних літер. Такі літери в історії французької мови отримали різні назви: “німі”, “зайві”, “тихі”, “додаткові”. Вони надавали додаткову лінгвістичну інформацію та отримували окремий мовний статус при графічній декодації слова. Переважна кількість таких написань мали етимологічне підґрунтя й сама їхня наявність у графічній системі французької мови свідчить про зародження нової унікальної концепції правопису французької мови, що становить її головну характеристику – “графічного етимологізму”. Запропонований термін ми розуміємо як загальну тенденцію графічного відображення літери (здебільшого, що передає приголосний звук), яка не фіксує окремого звука, але віддзеркалює її походження, тобто “етимон слова”. Таким чином, писемна форма французької отримує нову функцію – збереження графічного образу слів-етимонів, наближення до її прамови, а саме до народної латини.

Поява етимологічних літер у середньофранцузький період свідчить про домінування писемної мови над усною. Графічний код більше не функціонує винятково як код-замінник усного коду, і відповідно графема отримує нове значення. Це графічна одиниця, що має звуковий та семантичний відповідник. Етимологічні літери, відновивши зв'язок середньофранцузьких написань із латинськими етимонами, надають писемній мові стабільності, якої бракує усному, рухомому, змінному в просторі та часі, фоноцентричному мовленню. Такий латинізований правопис має значну перевагу в наближенні до стійкості мови та розширенню можливостей графічної ідентифікації слів. Частково відокремлюючись від суворой транскрипції усної мови, французька мова отримує проміжний статус між латиною – науковою, престижною на той час, транснаціональною мовою й народними мовами – “живими”, географічно різноманітними, із неоднорідними особливостями мовлення. Народження нового етимологічного правопису свідчить не стільки про посилене підпорядкування латині, скільки про бажання вдосконалити французьку мову, зробити її конкурентоспроможною латині. Ця гіпотеза підтверджується тим фактом, що середньофранцузька мова, яка широко використовувала графічний етимологізм, характеризується інтенсивними лексичними інноваціями, зокрема, процесом релатинізації. Неологізми, що потрапляють до французької мови вже наочно відбивають походження певного слова. Збережені етимологічні літери в нових словах сприяють новій узгодженості між старою лексичною базою, де фонетична ерозія знівелювала сліди латинського походження, та новим набором наукових неологізмів, де латинська калька все ще помітна.

Звернемося до графемного аналізу етимологічних написань для того, щоб встановити еволюцію графічного етимологізму. Наприклад, монограф **h** у

старофранцузьких написаннях відображав переважно франсійське походження слів і фіксував гортанний, щілинний звук. Водночас літера **h** у деяких випадках не мала фонетичного значення й виступала як діакритичний знак для того, щоб наочно продемонструвати, що певні голосні перебували в з'янні: *trahir* > від лат. *tradere*, *ahan*, *ahaner* > від нар. лат. *afannare*, *esbahir* > від нар. лат. *batare* та ін. У зв'язку з посиленням латинізованого впливу на графіку французької мови у XIV – XV ст. графема **h** почала постійно використовуватися, наприклад: *homme*, *herbes*, *honneur*, *heures*, *hostel*. Зауважимо, що всі ці слова писалися з **h** згідно з латинською етимологією. У середньофранцузькій графіці літера **h** продовжувала фіксувати окрему вимову літер, що перебувала в з'янні: *envahir* > від лат. *invadere*, *souhait*, *dehaitier* > від франс. *haitier*. У французькій мові доби Відродження наявність графем **h** зумовлено походженням слова: *harmonie* > запоз. із лат. *harmonia*, *hippodrome* > запоз. із лат. *hippodromus*. Зауважимо, що ця літера з XVI ст. поступово зникає з вимови незалежно від походження, проте зберігається на графічному рівні. Графемний аналіз нашого корпусу ілюстративного матеріалу доводить, що використання ініціальної графем **h** у текстах різних епох мала здебільшого етимологічну мотивацію.

Застосування монографа **c** у графіці середньофранцузької мови вкотре демонструє намагання писемної мови наблизити написання слів до латинських етимонів: *faictes* > від лат. *facere*, *traictier* > від лат. *tractare*, *dictes* > від лат. *dicere*. У ранньофранцузькій мові тенденція до відновлення етимологічних літер, які здебільшого були німими, зберігалася. Так пояснюється поява монографа **c** у таких словах, як: *endroit* > від лат. *directum*, *instruict* > запоз. із лат. *instructio*, *doncque* > від лат. *dunce*, *sainct*, *saincteté* > від лат. *sanctus*, *jecter* > від нар. лат. *jectare*, *nuict* > від лат. *noctem*.

Монограф **b** у середньофранцузький період та в епоху Відродження було введено в низку французьких слів із метою збереження латинського етимона, наприклад: *doubte* > від лат. *dubitare*, *debte* > від лат. *debita*, *soubz* > від лат. *subtus*, *sabmedy* > від нар. лат. *sambatidies*, *devoir* > від лат. *debere*. Необхідно зазначити, що ті слова, які були безпосередньо запозичені з латини, так звані “книжні”, зберігали не тільки графічні форми, але й вимову.

Монограф **l** у середньофранцузьких та ранньофранцузьких написаннях потрапляє в ті слова, де в попередній історичний період відбулися фонетичні зміни, зокрема вокалізація, наприклад: *doulçour* від лат. *dolor*, *hault* від лат. *altus*, *oultre* від лат. *ultra*, *aulture* від лат. *alter*, *beaulté* від лат. *bellus*, *mieulx* від лат. *melius*. Такі громіздкі написання мали на меті продемонструвати латинське походження французьких слів. Монограф **p** у середньофранцузькій мові також за аналогією з монографом **l** відновлюється в деяких словах згідно з латинською етимологією, наприклад: *reçoipt* > від лат. *recipere*, *septaine* > від христ. лат. *septimana*, *décevoir* > від лат. *decipere*. З XVI ст. спостерігалася тенденція до випадіння з вимови кінцевого **p**. Проте це фонетичне явище не фіксується графікою. Графічні форми таких слів залишаються без змін. Так, наприклад, губний звук [p] спочатку став німим після [m] у слові *champ*, а згодом у XVII – XVIII ст. й у інших словах: *coup*, *drap*, *beaucoup*, *trop*.

Простежимо застосування монографа **x** у різні періоди розвитку французької мови. Відразу зазначимо, що написання цієї графем не було характерним явищем для старофранцузьких текстів. У переважній більшості прикладів використання зазначеної графем пояснюється збереженням латинського слова-етимона, а отже, такі написання можна назвати етимологічними. Монограф **x** траплявся як наприкінці слів (*rex* > від лат. *rex*, *regem*, *dux* > від лат. *dux*, *ducem*, *felix* > від лат. *felix*, *iicis*, *voix* > від лат. *vox*, *six* > від лат. *sex*, *croix* > від лат. *crux*, *crucem*, *exill* > від лат. *exilium*, *excidium*), так і в середині слів (*oixur* > від лат. *uxorem*, *luxure* > від лат. *luxuria*, *surrexion* > від

лат. *Surexi*). У середньофранцузькій мові також існували етимологічні написання з використанням літери *x*. Здебільшого це були слова на *-exe*, *-ex*: *exemplaire* > від лат. *exemplum*, *excellent* > від лат. *excellere*, *excepter* > від лат. *exceptare*, *exécution* > від нар. лат. *executorius*, *excès* > від лат. *excessus*. Слова, запозичені з латини в XIII – XVI ст., зберігали графему *x* та являли собою суто етимологічні написання: *dextre* > запоз. із лат. *dextera*, *excéder* > запоз. із лат. *excedere*, *phénix* > запоз. із лат. *phoenix*, *inexorable* > запоз. із лат. *exorabilis*, *exagone* > запоз. із лат. *hexagonus*.

Зазначимо, що аналіз текстів XVI – XVIII ст. виявив лексичні запозичення, до графічних форм яких входила графема *z*, що відображала суто етимологічні написання. Наприклад: *zéphyre* > запоз. із лат. *zephyrus*, *hazart*, *hazarder* > від араб. *az-zahr*, *bizarrement* > від італ. *bizzarro*, *gazette* > від італ. *gazzetto*.

Серед дволітерних графем, які відбивають етимологічні написання, слід вказати на гемінантні графем (сполучення двох однакових літер), зокрема, диграфи **bb**, **cc**, **ff**, **gg**, **ll**, **mm**, **rr**, **ss**. Наведемо декілька прикладів: диграф **bb** характеризував винятково етимологічні написання: *abbatre* > від нар. лат. *abbaterre*, *abboyer* > від нар. лат. *abbaiare*, *abbreviation* > запоз. із нар. лат. *abbreviatoi*, *abreger* > від нар. лат. *abbreviare*. Сполучення з двох літер **cc** було притаманне французькій графіці XIV – XV ст. Це були здебільшого етимологічні написання: *accort* > від лат. *accordare*, *occire* > від лат. *occidere*, *accueil* > від нар. лат. *accolligere*, *accuser* > від лат. *accusare*, *occoison* > від лат. *occasio*, *succession* > від лат. *succedere* тощо. Слова, запозичені французькою мовою у XVI ст., повністю відбивають етимологічне походження диграфа **cc**: *buccine* > запоз. із лат. *buccinum*, *accommoder* > запоз. із лат. *accomodare*, *acclamacion* > запоз. із лат. *acclamatio*, *saccade* > запоз. з італ. *insaccata*.

Переважна більшість прикладів старофранцузьких, середньофранцузьких і ранньофранцузьких написань із диграфом **ff** фіксує його етимологічне походження, наприклад: *affliction* > від лат. *affligere*, *effect* > від лат. *effectus*, *s'efforcer* > від нар. лат. *fortia*, *affaire* > від лат. *à + facinus*, *suffrir* > від нар. лат. *sufferire*, *deffendre* > від лат. *defendere*, *officier* > від лат. *officiarius*, *différence* > від лат. *differre*, *efficace* > запоз. з лат. *efficax* та ін.

Диграфи **gg**, **ll**, **pp**, **nn**, **mm**, **tt**, **ss**, що відбивали особливості графічного етимологізму, набувають значного поширення в ранньофранцузькій та новофранцузькій мові:

gg: *aggravanté* > від лат. *aggravare*, *agresseur* > запоз. із нар. лат. *aggressor*, *exaggerer* > запоз. із лат. *exaggerare*, *suggérer*, *suggestion* > запоз. із лат. *suggere*;

cc: *accord* > від лат. *accordare*, *occire* > від лат. *occider*, *accueil* > від нар. лат. *accolligere*, *accuser* > від лат. *accusare*, *occasion* > від лат. *occasio*, *succession* > від лат. *succedere*;

ll: *pollailler* > від лат. *pulla*, *appeller* > від лат. *appellare*, *bulle* > від пізньої лат. *bullā*, *villain* > від пізньої лат. *villanus*, *nacelle* > від пізньої лат. *navicella*;

pp: *supporter* > від лат. *supportare*, *rapport* > від лат. *apportare*, *oppression* > від лат. *oppressio*, *appetit* > від лат. *appetitus*, *coupe* > від лат. *cūppa*, *frapper* > від франс. *hrappan*, *soupper* > від франс. *sūppa*;

nn: *année* > від нар. лат. *annata*, *pennade* > від лат. *penna*, *bannir* > від франс. *bannjan*, *tirannie* > запоз. із лат. *tyrannus*, *connivence* > запоз. із лат. *conniventia*, *sonnet* > запоз. з італ. *sonnetto*, *mannequin* > запоз. із фламандської *annekijn*;

mm: *immortalité* > запоз. із лат. *immortalis*, *épigramme* > запоз. із лат. *epigramma*, *commodité* > запоз. із лат. *commodus*, *consommer* > запоз. із лат. *cosummare*, *symmetrie* > запоз. із лат. *symmetria*, *immoler* > запоз. із лат. *immolare*;

tt: *attirer* > від нар. лат. *atragere*, *attendre* > від лат. *attendere*, *bataille* > від нар. лат. *batt(u)alia*, *cotte* > від франс. *kotta*, *lettre* > від лат. *littera*, *mettre* > від лат. *mittere*;

ss: *tissu* > від нар. лат. *texere*, *oppression* > від лат. *oppressio*, *promesse* > від лат. *promissum*, *assener* > від лат. *assignare*, *casser* > від лат. *quassare*, *compassion* > від лат. *compassio*, *dissertation* > запоз. із лат. *dissertatio*, *assassiner* > запоз. з італ. *assassino*.

Серед інших дволітерних етимологічних графем зазначимо:

диграф **ph:** *metaphore* > від лат. *metaphora*, *diphthongue* > запоз. із лат. *diphthongus*, *phénix* > запоз. із лат. *phoenix*, *triomphe* > запоз. із лат. *triumphus*, *pataphraser* > запоз. із лат. *paraphrasis*, *catastrophe* > запоз. із лат. *catastrophra*, *orthographe* > запоз. із лат. *orthographia*;

диграф **qu:** *qualité* > від лат. *qualitas*, *quantité* > від лат. *quantitas*, *quérir* > від лат. *quaerere*, *querelle* > від лат. *querela*, *quartier* > від лат. *quartus*, *conquester* > від лат. *conquerre*, *obseque* > від лат. *obsequiae*, *lunatique* > від лат. *lunaticus*, *publique* > від лат. *publicus*.

Диграфи **rh** і **th:** *rhétorique* > запоз. із лат. *rhetor*, *rhume*, *rhumatique* > запоз. із лат. *rheuma*, *rheumatismus*; *cathédral* > запоз. із лат. *cathedralis*, *théologie* > запоз. із лат. *theologia*, *theoricque* > запоз. із нар. лат. *theoria*, *mathematicque* > запоз. із лат. *mathematicus*, *epithete* > запоз. із лат. *epitheton*, *thrésor* > від лат. *thesaurus*, *bibliothèque* > запоз. із лат. *bibliothêkê*.

Водночас, починаючи із середньофранцузького періоду, французькій графіці стали відомі й написання з подвоєними літерами, які мали хибну етимологію. Відновлення “гемінантів” із метою збереження походження слова було настільки поширеним явищем, що подвоєння з’являлося там, де воно не було виправданим. Наприклад:

диграф **cc:** *neccessaire*, *neccessité* > від лат. *necessarius*;

графема **ff:** *saffirs* > від нар. лат. *sapphirus*, *efffant* > від нар. лат. *infans*, *proffit* > від лат. *profectus*, *reffuser* > від нар. лат. *refusare*;

диграф **nn:** *blasonner* > запоз. із нім. *blâs*, *basanner* > запоз. із прованс. *bazana*, *parangonner* > запоз. з іспан. *parangonar*, *personne* > від лат. *persona*, *couronne* > від лат. *corona*;

диграф **tt:** *droiture* > від лат. *directus*, *santté* > від лат. *sanitas*, *planette* > від пізньої лат. *planeta*, *cassolette* > запоз. з іспан. *cazoleta*, *girouette* > запоз. із норманської *wirewite*.

Хибна етимологія або етимологічна невідповідність має в науковому обігу декілька синонімічних понять, серед яких “народна етимологія” та “омонімічна атракція”. “Народну етимологію” тлумачать як пошук внутрішньої форми слова для визначення його значення, що базується не на наукових засадах аналізу, а на випадкових зіставленнях (Пальчевська, 2017). Поняття “омонімічна атракція” запропоновано французьким ученим Робертом Гіетом, під яким він розуміє несвідоме явище, яке уподібнює одне слово або елемент слова іншому без будь-якого пов’язаного значення, часто навіть у протилежному значенні, тільки тому, що два терміни мають схожість слухову або візуальну (Guiette, 1999).

На думку сучасних лінгвістів (Мельниченко, 2019; Cazal & Parussa, 2003), хибна етимологія в графічному відображенні слів має різні причини. З одного боку, значну роль у цьому процесі відіграє людський чинник: імовірно, що книжники або священнослужителі, заглиблені в латину, якою володіли недосконало, копіювали незліченну кількість перекладів та “прикрашали” свої написання декоративними літерами всупереч етимології, створюючи міцний розрив не тільки із фонетичною структурою мови, але й із джерелами мови. З іншого боку, намагання наблизити французьку мову до латинської відбувається через бажання орієнтуватися на найавторитетніші стандарти латини для зміцнення престижу французької мови та здатності до конкуренції з іншими класичними й європейськими мовами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, графічна система мови складається з інвентарю конструктивних графічних одиниць, які здатні відобразити як звуковий бік, так і певні морфологічні, лексико-семантичні зв'язки певної мови. Графічна система реалізується в трьох основних принципах письма: фонограмному, морфограмному та ідеовізуальному, або логограмному, письмі.

Система французького письма є плюрисистемою, для якої властиві різнопланові зв'язки між планом змісту та планом вираження: від сенемічних зв'язків між графемою та звуком, між графемою та складом, між елементом графемі та фонологічною ознакою до плеремічних зв'язків між лексемами, синтаксичними одиницями та морфемами.

Поява у французькій писемній мові графічного етимологізму фіксується в старофранцузькій період переважно в графемах, що передавали приголосні звуки. У цей період значна кількість графем були фонограмами, проте деякі графічні комплекси набувають додаткових навантажень, зокрема, етимологічних значень. Посилення етимологічного принципу написання слів у французькій мові спостерігається в XIV – XVII ст. Наприклад, у XVI ст. застосування 18 графем із 40 (45 %) були етимологічно обґрунтовані. Фактично всі подвоєння мали етимологічний характер: віддзеркалювали графічні форми етимона. Водночас середньофранцузькій графіці відомі й написання з подвоєними літерами, які мали хибну етимологію. Відновлення “гемінантів” із метою збереження походження слова було настільки поширеним явищем, що подвоєння з'являлося там, де воно не було виправданим. Саме цей факт, на нашу думку, сприяв появі значної кількості написань із диграфами **pp, tt, cc, ff, ss, mm, nn, rr**. Етимологічно обґрунтованими були графічні форми з монографом **x** і диграфами **ph, qu** та **gu**. Згідно з формою латинського похідного в графіці середньофранцузької мови було поновлено графемі, які в старофранцузькій період зникли у використанні, зокрема, монографи **b, c, h, l** та **p**. Відповідно до наведених у статті даних, чітко простежується загальна тенденція до спрощення фонограмного принципу письма, який був провідним у старофранцузькій та середньофранцузькій періоди (від 69 % до 9 %) та зростання логограмного (у нашому випадку – етимологічного) (від 11 % до 25 %) принципу протягом історії становлення графічної системи французької мови.

На перспективу пропонуємо простежити розвиток окремих видів логограм у французькому письмі IX – XVIII ст., а саме морфограм – графічних знаків, що передають певну граматичну інформацію, та семаграм – графічних літерних знаків, що є носіями лексико-семантичної інформації.

ЛІТЕРАТУРА

- Бойко, І. А. (2021). Орфографічні особливості латинських запозичень у лексичних суплетивах французької мови. *Молодий вчений*, 4(92), 59-63.
- Кромбет, О. В. (2014). Особливості фонографічної адаптації латинських й італійських лексичних запозичень у французькій мові доби Відродження. *Романські студії початку XXI століття: когнітивна поетика, історіографія, синтаксис. Колективна монографія. Вип. 2*. К.: Вид. центр КНЛУ. 248-283.
- Крючков, Г. Г. (2009). Графеміка французької мови. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*, 12(1), 121-127.
- Мельниченко, Г. В. (2019). Історико-лінгвістичний аналіз вимовно-орфографічних особливостей англійської мови: причини невідповідності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*, 43(1), 159-162.
- Пальчевська, О. С. (2017). Народна етимологія як спосіб проникнення латинізмів у народну мову XIX століття. *Магістеріум. Мовознавчі студії*, 66, 65-69.

- Сосюр, Ф. (2019). *Курс общей лингвистики*. Москва: Юрайт.
Catach, N. (1980). *L'orthographe Française*. P.: Edition Fernend Nathan.
Cazal, Y., & Parussa, G. (2003). L'orthographe : du Manuscrit Médiéval à la Linguistique Moderne. *Médiévales. Langues, Textes, Histoire*. 99-118.
Guiette, R. (1999). L'invention Etymologique dans les Lettres Françaises au Moyen Âge. *Cahier de l'AIEF, 11*, 273-285.

REFERENCES

- Bojko, I. A. (2021). Orfohrafichni osoblyvosti latyns'kykh zapozychen' u leksychnykh supletyvakh frantsuz'koi movy. *Molodyj vchenyj*, 4(92), 59-63.
Krombet, O. V. (2014). Osoblyvosti fonohrafichnoi adaptatsii latyns'kykh j italijs'kykh leksychnykh zapozychen' u frantsuz'kij movi doby Vidrozhennia. *Romans'ki studii pochatku KhKhI stolittia: kohnityvna poetyka, istoriohrafia, syntaksys. Kolektyvna monohrafia. Vyp. 2*. K.: Vyd. tsentr KNLU. 248-283.
Kriuchkov, H. H. (2009). Hrafemika frantsuz'koi movy. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho lnhvistychnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, 12(1), 121-127.
Mel'nychenko, H. V. (2019). Istoryko-lnhvistychnyj analiz vymovno-orfohrafichnykh osoblyvostej anhlijs'koi movy: prychny nevidpovidnosti. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii Filolohiia*, 43(1), 159-162.
Pal'chevs'ka, O. S. (2017). Narodna etymolohiia iak sposib pronyknennia latynizmiv u narodnu movu XIX stolittia. *Mahisterium. Movoznavchi studii*, 66, 65-69.
Sossiur, F. (2019). *Kurs obschej lnyvystyky*. Moskva: Yurajt.
Catach, N. (1980). *L'orthographe Française*. P.: Edition Fernend Nathan.
Cazal, Y., & Parussa, G. (2003). L'orthographe : du Manuscrit Médiéval à la Linguistique Moderne. *Médiévales. Langues, Textes, Histoire*, 99-118.
Guiette, R. (1999). L'invention Etymologique dans les Lettres Françaises au Moyen Âge. *Cahier de l'AIEF, 11*, 273-285.

Дата надходження до редакції 25.05.2022

Ухвалено до друку 16.06.2022

Відомості про автора

<p>Сидельникова Лариса Вікторівна,</p> <p>доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іспанської та французької філології, Київський національний лінгвістичний університет e-mail: larysa.sydelnykova@knl.u.edu.ua</p>		<p>Сфера наукових інтересів:</p> <p>історія французької мови, історія лінгвістичних учень, орфографія і графіка, символізм літерних знаків</p>
---	--	---